

U RODITELJSKOM DOMU

Kao srećno predodređenje važi za mene to da mi je sudbina za mesto rođenja naznačila upravo Braunau na reci In. Ne leži li taj gradic na granici onih dveju nemačkih država, čije ponovno ujedinjenje se nama mladima postavlja kao životni zadatak koji se mora izvršiti svim sredstvima! Nemačkoaustrija mora ponovo nazad u veliku Nemačku Majku zemlju, i to ne samo usled nekakvih ekonomskih računica. Ne, ne: čak ako bi ovo ujedinjenje, ekonomski gledano, bilo nepotrebno, pa ako bi ono kao takvo bilo i štetno, ipak bi se moralo dogoditi. ISTA KRV SPADA U JEDNO ZAJEDNIČKO CARSTVO. Nemački narod toliko dugo neće posedovati nikakvo moralno pravo za kolonijalno političko delovanje, dok god on već jednom ne uspe da svoje sopstvene sinove obuhvati u jednu zajedničku državu. Tek kada granice Rajha obuzme i poslednjeg Nemca, da se ne bi više morala neprestano n~diti sigurnost njihovog prehranjivanja, javilo bi se na osnovu ugroženosti, nevolje sopstvenog naroda, moralno pravo za osvajanje stranih zemljišta i teritorija. Plug je onda mač, a iz ratnih suza izrasta za potomstvo hleb dnevni nasušni.' Tako mi izgleda da je ovaj mali gradic simbol jednog velikog zadatka. Međutim, i u jednom drugome još pogledu ističe se ovaj gradic kao opomena u našem današnjem vremenu. Pre više od sto godina zadobilo je ovo neupadljivo gnezdo, kao poprište tragične nesreće što je potresla celu nemačku naciju, tu prednost da zauvek bude pominjano u analima bar nemačke istorije. U vremenu najdubljeg ponižavanja naše otadžbine pao je tu za svoju takođe i u nesreći žarko voljenu Nemačku Ninberfanin Johanes Palm, gradski knjižar, ubeđeni "nacionalist" i neprijatelj Francuza. Uporno i hrabro je odbijao, da oda svoje sukrovce i glavne saradnike. Dakle, kao Leo Slageter. On je, doduše, kao i ovaj, bio denunciran Francuskoj od strane jednog predstavnika vlade. Jedan augzburški šef policije zadobio je tu tužnu slavu i tako dao primer za ugled novonemačkim vlastima u Rajhu gospodina Severinga.

U ovome zracima nemačkog mučeništva pozlacenom gradicu na reci In živeli su krajem šezdesetih godina prošlog veka moji roditelji, Bavarci po krvi, Austrijanci po državljanstvu; otac kao državni činovnik pod zakletvom, veran obavezama, mati vična domaćinskim ženskim poslovima a pre svega odana nama deci u uvek punoj ljubavi i brizi. Malo je još samo iz tog vremena ostalo u mom sećanju, jer već posle nekoliko godina morao je moj otac da napusti tek zavoljeni granični gradic, da se zaputi niz In i u Pasau da stupi na novu dužnost: dakle, baš u Nemačkoj.

Ali, sudbina austrijskog carinskog činovnika značila je onda česta "lutanja". Već za kratko vreme, kasnije, došao je otac u Linc i tamo je na kraju otišao u penziju. Naravno, za starog gospodina to nije moralo da znači istovremeno i "odmor". Kao sin jednog siromašnog, malog krpe nije se on već jednom davno mogao da skrasi kod kuće. S još ni sasvim punih trinaest godina zavezao je ondašnji mladac svoj rančic i odjurio iz zavičaja, iz

Valdvirtela. Uprkos pokušajima da ga odvrte "iskusni" seljani, odlutao je on u Beč, da bi tamo naučio neki zanat. To beše pedesetih godina prošloga veka. Svakako teška odluka dati se tako na put u neizvesnost sa samo tri guldena u džepu. Kada je, međutim, trinaestogodišnjak napunio sedamnaest godina, položio je svoj šegrtski ispit, no nije time postao i zadovoljan. Pre bi se moglo suprotno reći. Dugo vreme ondašnje bede i siromaštva, večnog jada i tuge, uvrstilo je odluku mladića, da se mane zanata, da bi se postalo nešto "više". Ako je nekada sirotom mladiću u selu gospodin pop izgledao kao otelotvorenje svih ljudskih dosežućih visina, tako isto je sada bilo u vidokrugu moćno narastajućeg velegrada Beča sa dostojanstvom državnog činovnika. Sa punom žilavošću jednog bedom i siromaštvom već kod upola detinjstva izraslog junaka, prokrio je sebi put sedamnaestogodišnjak nošen novom odlukom -i postade činovnik. Posle dvadeset i tri godine, mislim, cilj je bio dostignut. Te tako izgleda da je uslov za ispunjenje zaveta postignut, zaveta koji je sebi dao siroti junak, a to je da se ne vrati u drago roditeljsko selo, pre no što ne postane neko i nešto. Sada je cilj bio ostvaren; samo, niko iz sela se više nije mogao setiti nekadašnjeg malog dečaka, a njemu samome opet to selo postade tuđe. Kada je konačno kao pedesetšestogodišnjak otišao u penziju, nije on to mirovanje u penziji mogao ni jedan jedini dan da podnese kao "bada-vadžija". Kupio je u blizini gornjo-austrijske varošice Lambaha jedno imanje, prionuo da ga obrađuje i time se u okruženju jednog drugog, radom bogatog života ponovo vrati poreklu i praishodištu svojih očeva.

U to vreme su se u meni učvrstili prvi ideali. Sva ona jurnjava naokolo u slobodnom prostoru, dugi put ka školi, kao i druženje sa robusnim momčinama, koje je posebno moju majku ispunjavalo kadkad gorkom brigom, uslovalo je da sam mogao postati sve drugo samo ne nekakav metiljavko koji se drži kućnog praga. Da sam dakle u ono vreme na bilo koji način ozbiljnije razmišljao o svom budućem životnom pozivu, moja simpatija u tom slučaju nipošto ne bi bila na liniji zivotnog puta moga oca. Verujem čvrsto da se već onda, moj govornički talenat razvijao u formi manje ili više žućnih rasprava s drugarima. Postadoh mali četovoda, koji je u školi onda lako i takođe i veoma dobro učio, a koga je inače teško bilo muštrati. Pošto sam u svom slobodnom vremenu pohađao i nastavu pevanja u samostanu kanonika u Larnbahu, imao sam i najbolju priliku da sve češće uzneseno uživam u sjaju raskošno blistavih crkvenih svetkovina. Šta je bilo prirodnije nego to, da mi je, tačno onako kao nekada mome ocu mali gospodin seoski popa, sada i meni gospodin iguman izgledao kao najvići ideal kome treba stremiti.? Bar povremeno je to i bio slučaj. Pošto međutim gospodin otac kod svog sina nije bio iz razumljivih razloga u stanju da ceni njegove govorničke talente, u smislu da bi se na osnovu njih mogli izvući povoljni zaključci o budućnosti sopstvenog izdanka, nije naravno mogao da nađe razumevanja ni za sinovljevu mlada lačku misaonost. Svakako da je sa očinskom zabrinutošću pratio dvojnost te mladalačke prirode.

- I zaista, vrlo uskoro izgubi se ta privremena čežnja za tim sveštениčkim pozivom, da bi se odmah našlo mesta nadama primerenim mome temperamentu. Pri uronjavanju u očinsku biblioteku, naišao sam na raznorazne

knjige vojnog sadržaja, među kojima ima jedno narodsko izdanje o nemačko - francuskom ratu 1870/71. Bila su to dva toma jednog ilustrovanog časopisa iz tih godina, koji otad postade moja omiljena lektira. Nije dugo potrajalo a ta velika herojska borba postade moj najveći unutrašnji doživljaj. Od tada sam sve više sanjao i maštao o svemu što bi bilo kako stajalo u vezi s ratom ili sa vojništvom.

Ali i u drugom jednom pogledu moralo je ovo postati za mene od naročitog značaja. Po prvi put se u meni javilo pitanje, iako još u ne sasvim jasnoj predstavi, da li je i kakva je razlika između Nemaca koji su se tukli u toj bici i drugih? Ta zašto u tome ratu nije sadejstvovao i Austrija, zašto nije ratovao i moj otac a isto tako i svi oni drugi u Austriji za opštu stvar Nemaca? Zar mi ovde nismo isto kao upravo i svi ostali Nemci?

Zar svi mi ne pripadamo zajedno jednom narodu? Ovaj problem počeo je po prvi put da rije po mom malome mozgu. Sa osećanjem unutrašnje zavisti moradoh na oprezno postavljeno pitanje da spoznam i odgovor, a to je da ne poseduje svaki Nemač tu sreću da pripada Bizmarkovom carstvu. Tako nešto nisam mogao da shvatim.

Trebalo je da studiram.

Iz čitavog mog bića, a još više na osnovu mog temperamenta, poverova moj otac da je mogao da izvuče zaključak, kako bi humanistička gimnazija predstavljala suprotnost mojim predispozicijama. Realna škola činilo mu se da bi bolje odgovarala. U tom mnenju ga je posebno još više učvrstila moja upadljiva sposobnost za crtanje: nastavni predmet koji je, po njegovom uverenju, bio zapostavljen u austrijskim gimnazijama. A možda je i njegov preteški sopstveni životni napor još uvek bio odlučujući, da manje ceni humanističke studije, kao po njegovom shvatanju nepraktične. U osnovi bio je, međutim, veoma voljan da zaključi, da bi isto tako, kao i on, naravno i njegov sin trebalo, pa čak i morao da postane činovnik. Njegova gorka mladost je učinila da mu je ono što je postigao izgledalo mnogo više, nego ovaj rezultat njegove gvozdene vrednoće i sopstvene delotvorne snage. Bio je to ponos jednoga koji je sam sebe ostvario, ponos koji ga je pobuđivao, da i svog sina dovede u isti, a ako je moguće, naravno i viši životni položaj, tim pre što je sopstvenom marljivošću u životu mogao svome detetu sada mnogostruko da olakša njegovo postajanje.

Pomisao na odbijanje onoga, što je njemu nekad bilo sadržaj čitavog života, izgledala mu je ipak neshvatljivom. Tako je odluka oca jednostavna, određena i jasna, u njegovim sopstvenim očima sama po sebi razumljiva. Najzad to bi, s obzirom na njegovu u ogorčenoj egzistencijalnoj borbi celog života gospodareću, bespogovornu prirodu, izgledalo i sasvim neodrživo, da se u tim stvarima bar prepusti poslednja reč odluke mladici koji je u njegovim očima bio neiskusna a time još uvek i neodgovoran. Tako nešto teško da bi kao rđava i neprikladna slabost u ispoljavanju njemu pripadajućeg očinskog autoriteta i odgovornosti za kasniji život svog deteta pristajalo uz njegova uobičajena shvatanja o dužnosti i izvršavanju obaveza.

Pa ipak, moralo je doći do nečeg drugog.

Po prvi put u mom životu potisnut sam onda još kao jedva jedanaestogodišnjak u opoziciju. Ma kako da je čvrst i odlučan hteo da bude otac usprovođenju jednom prihvaćenih stvari i namera, isto tako je bio ukopan i odbojan njegov sin u neprihvatanju jednog mišljenja koje mu nije ništa ili mu je vrlo malo obećavalo.

Nisam hteo da postanem činovnik. Niti nagovaranje niti "ozbiljne" predstave nisu bile u stanju da nešto izmene u ovom otporu. Nisam hteo da postanem činovnik, ne i još jednom ne. Svi pokušaji da mi se opisivanjem dogodovština iz očevog života pobude ljubav ili volja za taj poziv, postizali su upravo suprotan cilj. Muka mi je do povraćanja bila pri pomisli da jednom kao neslobodan čovek s dopuštenjem sedim u nekom birou; da ne budem gospodar sopstvenog vremena, već da sadržaj svoga celoga života ukalupljujem u formulare koji se moraju ispunjavati.

Kakve samo pomisli je i ovo moglo da budi kod jednog momka, koji je zaista sve drugo ipak bio, samo ne "posluško". Ono za smejuriju lako učenje u školi dalo mi je toliko slobodnog vremena, da me je znatno više gledalo sunce negoli soba. I kada mi se danas revnošću mojih političkih protivnika u najvećoj pažnji proverava moj život, sve do vremena moje mladosti, da bi se najzad s olakšanjem moglo da konstatuje, kakve je nepodnošljive ujdurme pravio taj "Hitler" već u svom ranom dobu, onda se zahvaljujem nebu, što mi ono tako još ponešto oduzima iz secanja na sva ona blažena vremena. Poljana i šuma bile su tada poprišta na kojima se ispoljavaju i sukobljavaju "suprotnosti". Pa i pohađanje srednje škole, koje je zatim usledilo, nije moglo da učini kraj svemu ovome. Naravno da je sad morala i jedna druga suprotnost da se suzbije. Dokle god je samo moje principijelno odbijanje beamterskog poziva bilo na putu nameri oca da me učini činovnikom, konflikt je bio lako podnošljiv. Mogao sam toliko dugo da se zanosim svojim unutrašnjim sklonostima i da ih držim za sebe, nije baš bilo neophodno uvek protivrečiti. Dovoljna je bila moja sopstvena čvrsta odluka da kasnije jednom ne postanem činovnik, da bih u sebi bio potpuno miran. Ali tu odluku sam u sebi čuvao nepromenjenom, pa je naravno bilo teže pitanje kako postupiti kada se očevom planu mora da isturi drugi, sopstveni. To je nastupilo već u mojoj dvanaestoj godini. Kako je međutim do toga došlo, ne znam danas ni sam, ali mi je jednoga dana bilo jasno, da cu postati slikar; umetnički slikar. Moj talent za crtanje bio je doduše jasan, pa to je i bio razlog za moga oca da me pošalje u realku, međutim, nikada i nipošto ne bi taj ni pomislio da mi dozvoli da se profesionalno obrazujem u takvom jednom pravcu recimo. Naprotiv. Kada sam po prvi put, pri ponovnom odbijanju omiljene očeve zamisli, dobio pitanje koje je glasilo pa šta bih ja onda lično želeo da postanem, a na to prilično direktno, bez okolišanja, provalio sa mojom u međuvremenu čvrstom donetom odlukom, otac je ponajpre ostao bez reči.

Slikar? Umetnički slikar?

Posumnjao je u moj razum, poverovao je da nije dobro čuo ili da me nije dobro razumeo. A pošto je zatim svakojako o tome dobio razjašnjenja i naročito osetio svu ozbiljnost moje namere, oborio se odmah sa svom odlučnošću svoga bića protiv moje odluke. Njegovo rešenje je sad bilo veoma jednostavno, pri čemu čak ni razmatranje nekakve moje zaista postojeće eventualne sposobnosti za umetnost uopšte i nije moglo doći u obzir.

"Umetnički slikar, ne, dok god sam ja živ -nikada." Ali pošto je eto njegov rođeni sin, uz različite ostale osobine, izvoleo da nasledi sličnu jednu tvrdoglavost svog oca, dođe tako do jednog sličnog odgovora roditelju nazad u lice. Samo, naravno, obrnuto prema smislu. Obe strane ostadoše na svome. Otac nije napustio svoje "nikada", a ja učvrstih moje "uprkos".

Naravno da to sad nije moglo imati priyatne posledice. Stari gospodin postade ogorčen i zagrižen a, ma koliko ga voleh, ja takođe. Otac je zabranio, potisnuo svaku i najmanju nadu, da bih ja ikada mogao biti školovan za slikara. A ja načinih korak dalje i izjavih da onda i uopšte vise neću ništa da učim. Pa pošto naravno s takvom "izjavom" ostadoh kraćih rukava utoliko što je stari gospodin sada preduzeo sve da svoj autoritet bezobzirno sprovede, začutah ubuduće, no svoju pretnju pretvorih i u realnost. Poverovao sam da će moj otac, tek kad ustanovi nedostajući napredak sina u realnoj školi, milom ili silom ipak mi dozvoliti moju sanjanu sreću.

Ne znam da li je ta rečenica bila ispravna. Siguran je, međutim, bio pre svega moj vidljivi neuspeh u školi. Ono što mi je učinilo zadovoljstvo, to sam i izučavao, pre svega i sve ono što ću, mislio sam, kasnije moći da primenim kao slikar. Ono što mi je u tom pogledu opet izgledalo beznačajno, ili me i inače nije naročito privlačilo, sabotirao sam u potpunosti. Moja svedočanstva toga vremena iskazivala su, već prema nastavnom predmetu i odnosu prema istom, uvek prave ekstreme. Pored "pohvalno" i "odlično" - "dovoljno" ili čak i "nedovoljno". Daleko najbolji su bili moji učinci u geografiji i još više u nauci o istoriji sveta. Oba moja najdraža predmeta u kojima sam u razredu daleko štrčao.

I kad sada, posle toliko godina, izbliza ispitivački pogledam rezultat iz tog vremena, padaju mi u oči dve upadljive činjenice kao naročito značajne: Prvo: postao sam nacionalista.

Drugo: naučio sam da istoriju pojmem i shvatam prema njenom smislu.

3. Stara Austrija je bila "Država nacionalnosti".

Pripadnik Nemačkog Carstva nije mogao u osnovi uzev, bar ne onda, da shvati kakav značaj je imala ova činjenica za svakodnevni život pojedinca u takvoj jednoj državi. Postepeno se, posle veličanstvenog pobedničkog pohoda herojske vojske u nemačko-francuskom ratu sve više u inostranstvu otuđivalo od nemstva: -delom da se ono čak uopšte više nije moglo ili bogme više ni htelo poštovati. Naročito se u odnosu na Austronemca isuviše lako brkala pokvarena dinastija sa jezgrom temeljno zdravog naroda. Jednostavno se nije htelo shvatiti da ukoliko ne bi bilo Nemca u Austriji, Nemca zaista od najbolje krvi, da On nikada ne bi posedovao onu snagu, neophodnu da se jednoj državi od 52 miliona stanovnika tako izrazito utisne nematki pečat, što je čak i u Nemačkoj moglo da doprinese nastanku mišljenja, kako je Austrija eto jedna nemačka držva. Svakako jedna besmislica s' najtežim mogućim posledicama, ali ipak jedno blistavo svedočanstvo za deset miliona Nemaca u Ostmarku... O toj večnoj, nemilosrdnoj i ogorčenoj borbi za nemački jezik, za nemačku školu i nemačko biće imalo je

pojma samo malo Nemaca u nemačkom carstvu.

Tek danas, kada je ta tragična nedaća nametnuta mnogim milionima našeg naroda iz samoga Rajha koji pod tudinskom vlašću sanjaju o zajedničkoj otadžbini i čeznući za njom pokušavaju bar da zadrže sveto pravo na maternji jezik, postaje razumljivo i u širim krugovima, šta znači to morati se boriti za svoje nacionanlo biće. I sad je u stanju ovaj ili onaj možda da odmeri svu veličinu nemstva iz stare Ostmark - Istočne pokrajine carstva koje je, usmereno samo na sebe, vekovima bilo štitonoša Carstva jedino ka istoku, da bi najzad u usitnjavajućem malom ratu držalo nemačku jezičku granicu u jednom vremenu kada se Carstvo predano interesovalo za kolonije, ali ne i za sopstveno meso i krv pred svojim vratima. Kao svugde i uvek, u svakoj borbi, bilo je i u jezičkoj borbi stare Austrije tri sloja: borci, oklevala (kalkulanti) i izdajnici. Vec u školi započinjalo je ovo raslojavanje. Jer svakako najvrednije pažnje u borbi za jezik je uopšte to, da njeni talasi možda najgušće zapljuskuju upravo školu, kao rasadište dolazećih naraštaja. Ta borba vodi se za svako dete, a na dete se usmerava i pravi apel te bitke:

"Nemački dečake, ne zaboravi, da si ti Nemač"! i "Devočice, misli ni to, ti ćeš postati nematka mati"!

Onaj koji poznaje dušu omladine, On ce i moći da razume, da ona i najradosnije čulji uši na takav jedan borbeni poziv. I u stotrukim oblicima uobičajava ona onda da vodi tu borbu, na svoj način i svojim oružjem. Ona odbija da peva nemačke pesme, sanjari tim više o nemačkoj veličini junaštva, što se više pokušava da joj se ono otuđi; sakuplja od usta otete sopstvene novčiće za borbenu gotovost odraslih; ona je veoma osetljiva i istovremeno nakostrešena prema nenemačkom nastavniku; nosi zabranjene značke i znamenja sopstvenog naroda i srećna je upravo da zbog toga bude kažnjena ili tak i tučena. Ona, omladina je, dakle, u malome verna slika u ogledalu odraslih, ali često u boljem i iskrenijem nastojanju.

I ja sam tako bio jednom u mogućnosti, već u srazmerno ranoj mladosti, da učestvujem u nacionanim borbama stare Austrije. Sakupljani su prilozima za južnu pokrajinu i školsko društvo, pomocu komblumena i crno-crveno-zlatnih boja isticano je raspoloženje, pozdravljalo se na "haj" i umesto carske pesme radije se pevalo ..Nemačka iznad svega", uprkos upozorenjima i kaznama. Omladinac bejaše tada pri tom politički u jednom vremenu školovan, pošto je podanik jedne takozvane nacionalne države od svog nacionalnog bića znao ne mnogo više nego svoj jezik. Da ja lično tada nisam spadao u kibicere, oklevala, u kalkulante, samo se po sebi razume. Za kratko vreme postao sam fanatični "nemački nacionalista", pri čemu doduše ovo nije identično s našim današnjim partijskim pojmom. Ovaj razvoj učinio je kod mene veoma brze napretke tako da sam već kao petnaestogodišnjak dospeo do saznanja o razlici između dinastičkog "patriotizam" i narodskog "nacionalizam"; a ja sam tada čak spoznao i više nego što je ovo poslednje.

Za onog koji se nikada nije potrudio da prouči unutrašnje odnose habzburške monarhije, može ovaj tok možda i da ne izgleda sasvim jasan. Samo je nastava istorije sveta morala u toj državi da zasadi već klicu ovoga razvoja svesti, a bila je ipak pri tom jedna specifična

austrijska istorija jako povezana samo u najmanjoj meri. Sudbina te države je toliko jako povezana sa životom i rastom cele Nemačke i celog nemstva, da je izgledalo potpuno nezamislivo nekakvo razdvajanje istorije u recimo neku nemačku i neku austrijsku. Čak kada se najzad Nemačka počela da deli u dva područja moći, ovo razdvajanje postalo je upravo nemačka istorija.

U Beču sačuvane carske insignije nekadašnje veličajnosti carstva čini se da poput predivne čarolije i dalje deluju kao zaloga večnog zajedništva. Prirodni poklič nemačkoaustrijskog naroda u danima sloma habzburške države za ujedinjenje s nemačkom majkom zemljom bio je samo rezultat osećaja želje za tim povratkom u nikad zaboravljen očinski dom, koja je tinjala duboko u srcu celoga naroda. Nikada, međutim, ne bi to bilo objašnjivo, kad ne bi istorijsko vaspitanje svakog pojedinog Nemcoaustrijanca bilo uzrok takve jedne opšte čežnje. U njoj leži zdenac koji nikada ne usahnjuje; koji će naročito u vremenima zaborava kao tihi upozoritelj po strani i iznad trenutnog lagodnog života uvek iznova spominjanjem na prošlost romoriti o novoj budućnosti. Nastava istorije sveta u takozvanim srednjim školama naravno još i danas je veoma klimava. Malo nastavnika shvataju da cilj upravo nastave istorije nikada i nipošto nije u učenju napamet i deklamovanju istorijskih podataka i događaja; da nije stvar u tome da li dečak sad tačno zna kada je bila ova ili ona bitka, kada je rođen neki vojskovođa, ili možda čak i kad je neki (naj~češće veoma beznačajni) monarh stavio na glavu krunu svog prethodnika. Ne, za ime boga, u tome zaista nema pravog učenja istorije! Istoriju učiti znači tražiti i naći one snage koje kao uzroci vode ka onim dejstvima što ih mi onda vidimo pred svojim očima kao istorijske događaje. Umetnost čitanja kao i učenja je i u ovome: bitno zadržati, nebitno zaboraviti.

Možda je određujuće za ceo moj kasniji život bilo to da mi je sreća jednom podarila baš za istoriju takvog jednog nastavnika, koji je, kao jedan o sasvim retkih, umeo da shvati da za nastavu i ispit učini presudnim navedena gledišta. U mome ondašnjem profesoru dr Leopold Pe~u, profesoru reanle škole u Lincu, bio je ovaj zahtev otelotvoren na zaista idealan način. Star gospodin, istovremeno i dobroćudnog ali i uzdržanog nastupa, bio je u stanju naročito briljantnom rečitošću da nam ne samo prikuje pažnju već i da ru ponese. Još i danas se s lakom dirnutošću prisećam tog sedog čoveka, koji je žaru svojih iskaza ponekad doprinosio da zaboravimo sadašnjost, kao začarane prenosio nas u prohujala vremena i iz maglene koprene hiljadugodišnja suvopatna istorijska sećanja oblikovao u živu stvarnost. Mi bismo tad sedeli tako, dovedeni do vatrenog ushićenja, povremeno čak ganuti do suza. Sreća bejaše utoliko veća, jer je taj nastavnik umeo iz savremenosti da rasvetli prošlost, a iz prošlosti opet da izvuče konsekvence za sadašnjost. Tad je on više nego inače doprinosio razumevanju za sve dnevne probleme koji su nam onda zaustavljali dah. Naš mali nacionalni fanatizam bejaše sredstvo za naše vaspitavanje, pri čemu je on često apelujući na nacionalno dostojanstvo i čast, uspevao time brže da nas dovede u red, nego što bi to bilo moguće drugim sredstvima i načinom. Ovaj nastavnik mi je istoriju učinio omiljenim nastavnim predmetom. Naravno postadoh ja, svakako i ne baš poželjno s njegove strane,

tada mladi revolucionar. Ko je još tada uz takvog jednog nastavnika mogao da studira nemačku istoriju, a da ne postane neprijatelj države koja je svojom vladajućom dinastijom vršila tako poguban uticaj na naciju? I ko je uopšte na kraju i mogao još da iskazuje carsku vernost jednoj dinastiji koja je u prošlosti i sadašnjosti uvek iznova za svoje sramne koristi krčmila dobrobit nemačkog naroda? Zar još i kao mladi nismo znali da ova austrijska država nema ljubavi prema nama Nemcima, pa čak da je nije mogla ni imati?

Istorijska spoznaja delovanja kuće Habzburg bila je potkrepljena i svakodnevnim iskustvima. Na severu i na jugu žderao je tuđinski otrov našeg narodnog bića, pa je čak i Beč upadljivo sve više postajao ne-nemački grad. "Nadkuća" je rehovala, gde je ikako bilo moguće, i zar to nije pesnica boginje večne pravde i neumoljivog poravnjanja, koja je smrt neprijatelja austrijskog nemstva, nadvojvodu Franc Ferdinanda, dovela do pogibije upravo od onih metaka koje je on sam pomagao da se izliju. Zar pa baš on nije bio glavni pokrovitelj odozgo sve do dole sprovođenja sloveniziranja Austrije.

Čudovišno je bilo opterećenje koje je bilo namenjeno nemačkom narodu, neizmerne njegove žrtve pri oporezivanju, ali i žrtve u prošivanju. Zato je svako ko nije bio slep morao da uvidi da bi sve to moglo biti uzalud. Ono što nas je pri tom najviše bolelo bila je još i ta činjenica, da je ceo sistem bio moralno pokriven savezom sa Nemačkom, čime je lagano istrebljenje nemstva u staroj monarhiji u izvesnoj meri dozvoljavala takođe Nemačka sama. Habzburško licemerje s kojim se uspevalo da se ka spolja pobudi varljivi utisak kao da je Austrija još uvek nemačka država, povećavalo je mržnju prema toj kući sve do snažnog ogorčenja i istovremeno prezrenja. Samo što oni u samome Rajhu, koji su još onda bili jedino "pozvani" nisu od svega toga videli ništa. Kao pogođeni slepilom, stajali su s jedne strane kadavra i verovali da u tom znaku raspadanja otkrivaju naznačnice "novoga" života. U nesrećnoj povezanosti mladoga carstva sa austrijskom kvazidržavom ležala je klica kasnijeg svetskog rata, ali i sloma.

Još ću se na stranicama ove knjige temeljno morati da pozabavim ovim problemom. Za sada je dovoljno da se ovde konstatuje, da sam u osnovi još u svojoj najranijoj mladosti došao do saznanja koje me nikada više nije napustilo, već se štaviše još produbilo: Da je osiguranje nemstva za pretpostavku imalo uništenje Austrije, a da nadalje nacionalni osećaj niučemu nije identičan sa dinastičkim patriotizmom; da je pre svega habzburška nadvojnička kuća predodređena za nesreću u nemačke nacije. Ja sam onda još izvukao konsekvence iz tog saznanja: žarka ljubav prema mome nemačkoaustrijskom zavičaju, duboka mržnja protiv austrijske države.

Istorijski način mišljenja, koji mi je u školi dat, nije me više tokom vremena napuštao. Svetska istorija bejaše mi sve više neiscrpni izvor razumevanja za istorijsko postupanje u sadašnjosti, dakle za politiku. Pri tom ja neću istoriju da "učim", već ona treba da me poučava. Ma kako da sam tako rano postao politički "revolucionar", ništa manje rano nisam to postao i u umetnosti. Glavni grad gornjoaustrijske pokrajine imao je tada jedno uglavnom ne tako loše pozorište. Igrano je tamo poprilično sve. S mojih dvanaest godina video sam tu po prvi put "Viljema Tela" -a nekoliko meseci zatim kao prvu operu mog

života "Loengrin". Jednim udarcem bio sam opčinjen. Mladalačko oduševljenje za bajrotskog maestra nije znalo za granice. Uvek iznova su me privlačila njegova dela i osećam i danas još kao posebnu sreću da mi je skromnošću jednog provincijskog izvođenja ostala sačuvana mogućnost kasnijeg sve većeg doživljaja.

Sve ovo učvrstilo je, posebno po savladavanju pubertetskih godina (štose kod mene veoma bolno proteglo) moju duboku unutrašnju odbojnost protiv poziva koji je moj otac odabrao za mene. Sve češće sam dolazio do uverenja da kao beamter nikada neću naci svoju sreću. A od kada je u reanloj školi moja crtačka obdarenost stekla priznanje, moja odluka bila je još čvršća. Ovde ni molbe ni pretnje nisu više nista mogle da izmene. Hteo sam da postanem slikar i ni za koju silu sveta činovnik. Svojevrsno u ovome je bilo samo to da se sa dolazećim godinama u meni sve više javljao interes i za građevinsku umetnost. Tada sam to smatrao za samo po sebi razumljivu dopunu svoje slikarske darovitosti i radovao sam se u sebi tom proširenju svog umetničkog okvira.

Da će jednom nastupiti nešto sasvim drugo nisam ni slutio.

* * *

Pitanje mog poziva trebalo je, međutim, sad da se brže reši nego što sam prethodno smeo da očekujem. U trinaestoj godini izgubih iznenada oca. Moždani udar pogodi inače tako robusnog gospodina i okonča na bolan način njegova ovozemaljska tumananja a nas sve potopi u najdublju tugu i jad. Ono čemu je on najviše stremio da svome detetu stvori egzistenciju, da bi ga sačuvao i zaištio od sopstvenog načina probijanja kroz život, izgledalo mu je tada da nije uspelo. Pa ipak, iako potpuno nesvesno, zasadio je on klice za jednu budućnost koju tada niti on niti ja ne bismo razumeli. Ponajpre, bar spolja gledano, ništa se nije promenilo. Mati se naravno osećala obaveznom da prema želji oca nastavi moje vaspitavanje, tj. da me dakle navede da se za beamterstvo školujem, a ja sad bejah više nego ranije odlučan, da ni po koju cenu ne postanem činovnik. Upravo u toj meri u kojoj se srednja škola udaljavala u nastavnom gradivu obrazovanju od moga ideala, postajao sam u sebi sve ravnodušniji. A onda iznenada priskoči u pomoć neko oboljenje i u nekoliko nedelja odluči o mojoj budućnosti i trajnom spornom pitanju roditeljskog doma. Moja teška plućna bolest podstakla je lekara da mojoj majci savetuje kao najvažnije da kasnije nikada ne pusti u neki biro. Takođe je i pohađanje realne škole mora najmanje na godinu dana da bude prekinuto. Ono što sam toliko dugo priželjkivao, za šta sam se uvek borio, sada je ovim događanjem odjednom samo od sebe postalo čvrsta realnost.

Pod utiskom mog oboljenja prihvatila je mati najzad da me izuzme iz realne škole i dopusti mi da posećujem akademiju. Behu to najsrećniji dani koji mi se učiniše ravnim nekom lepom snu, ali san je trebalo tek da dođe. Dve godine potom učinila je smrt majke naš kraj svim tim lepim planovima. Bio je to završetak jedne duge, bolovima praćene bolesti, koja je s' početka davala malo izgleda na ozdravljenje. Pa ipak, taj udarac pogodio je naročito mene s punim užasom. Oca sam poštovao, ali majku, sam dabome voleo. Nevolja i teška stvarnost primorale me sada da donesem brzu odluku. Ono malo očevih sredstava behu potrošeni na tešku majčinu bolest, pripadajuca mi "penzija" siročeta nije bila dovoljna, da bi se samo živeti moglo, dakle sada sam bio upućen da negde sam zarađujem svoj hleb. Sa koferom odeće i rublja u rukama, s jednom čvrstom, gvozdеном voljom u srcu, otputovah tako u Beč. Ono što je ocu pedeset godina ranije uspelo, nadao sam se i ja da ulovim od sudbine; i ja sam hteo da postanem "nešto" -ali ni u kom slučaju činovnik.

